

Вплив мистецького авангарду на традиційну народну вишивку у виготовленні одягу в Україні наприкінці XIX – початку XX століття.

Стаття присвячена малодослідженій проблемі у вітчизняній науці, пов'язаній з функціонуванням традиційних народних мистецтв як промислів. Зазначається, що українська вишивка була не від'ємною частиною українського одягу, а згодом і промисловості. Аналізується стан вишивального промислу на території України наприкінці XIX – у першій половині XX століття.

Ключові слова: артіль, авангардисти, мистецтво, художність, вишивка, промисел, промисловість.

Варивончик Анастасія Віталіївна. **Влияние художественного авангарда на традиционную народную вышивку в изготовлении одежды в Украине в конце XIX - начале XX века.**

Статья посвящена малоизученной проблеме в отечественной науке, связанной с функционированием традиционных народных искусств как промыслов. Отмечается, что украинская вышивка была не отрицательной частью украинского одяга, а впоследствии и промышленности. Анализируется состояние вышивального промысла на территории Украины в конце XIX - первой половине XX века.

Ключевые слова: артель, авангардисты, искусство, художественность, вышивка, промысел, промышленность.

Varivonchik Anastasia. **The influence of the artistic avant-garde in traditional folk embroidery in the garment manufacturer in Ukraine in the end XIX - early XX century.**

The article is devoted to studying the problem in domestic science, related to functioning of the traditional folk arts as crafts. It is noted that Ukrainian embroidery was not a negative part of the Ukrainian service, and subsequently industry. Examines the state of embroidery craft in Ukraine in the end XIX - first half of the twentieth century.

Key words: cooperative, art, art, embroidery, craft industry.

В мистецтві традиційного народного вишивання та його різновидах, існує суттєвий вклад наукових досліджень. Про напрямок декоративно-прикладного мистецтва, як вишивання писали Л. Кравчук («Вишивка, нариси історії українського декоративно-прикладного мистецтва» 1969.), Новицкая («Золотая вышивка Киевской Руси» 1972.), Т. Кара-Васильєва («Полтавська народна вишивка», «Українська вишивка» 1993; «Шедеври церковного шитва. XII – XX століття», 2000.) та ін. Вишивання та різновиди – як розповсюджений вид творчості – проаналізували Р. Захарчук-Чугай («Українська народна вишивка. Західні області УРСР», 1988) та ін.

Наприкінці XIX – початку XX століття головними виконавцями одягу були жінки та діти (близько 70%), адже їх праця була найдешевшою. Робота вишивальниць виконувалась вдома та пошив одягу в невеликих майстернях.

Вишивання - це вид мистецтва в якому збереженні продавні традиції художньої творчості, що передавались з покоління в покоління: від старших жінок до молодших. Саме сезонна форма організації сільської праці і була укоріненістю традиції селян. На весні та в літку селяни працювали в полі, а з пізньої осені до ранньої весни виконували вироби на замовлення та продаж. Майстрині при повному робочому дні за місяць заробляли зовсім малі гроши 5-6 корбованців. Вишивка жіночих сорочок забирала найбільше часу. Кожна

сорочка оцінювалась в 28 копійок (якщо виготовлялась без зауважень керівника) [4 с.43].

На прикінці XIX століття для надомних працівників утворювались «артілі» та розташовувались вони, поблизу міст. «Хозяйчик» керував процесом, приймає роботи у майстринь з артілі і посередником [4 с.43].

В XX столітті у 20-ті роки пореволюційна Україна успадкувала народне господарство від дореволюційного часу яке було «кустарним» де виробляли одяг [5 с.190]. Уряд Радянської України у цей період створив і підтримав кустарне виробництво. Головним чином було працевлаштування селянок-колгоспниць, як необхідність у зимовий період року, Радянська Влада, не турбувалась про подальше збереження і розвиток народного мистецтва. Селянки і подалі працювали в артілях, в яких на продаж вишивали одяг, речі побуту та інтер'єрного призначення. З часом вишивались панно, порт'єри, скатертини, картин із зображенням радянських робітників, колгоспників, вождів Радянських часів які вивішували у будинках селянина, клубах, сільбудах, радянських установах [5 с.190].

У виданні Кара-Васильєва Т. В. «Народне мистецтво і художники авангарду» зазначається, що кінець XIX – початок XXст., на території України, являє собою значний період розвитку образотворчого мистецтва завдяки стилю модерн. Саме цей стиль і був ознаменований, впливом «відлуння» якій, позначився в усіх видах пластичних мистецтв: живописі, архітектурі, декоративному мистецтві. Не стало винятком і мистецтво вишивання. Орнамент стає одним з головних художньо-виразних засобів. Всі види мистецтв були об'єднанні орнаментом, підкреслюючи як оформлення інтер'єрів так і предмети побуту [2 с.64].

У галузі мистецтва під час Російської імперії десяти роки минулого століття позначилися як «авангардистські» – від постімпресіоністів та експресіоністів до кубістів, футуристів та футурокубістів.

На початку другого десятиліття ХХ ст. в Росії зароджується супрематизм, який слугував початок нефігуративного (абстрактного) напрямку в образотворчому мистецтві. У творчих пошуках згаданих мистецьких напрямів, а часом і провідну роль відігравали й вихідці з України, а також і етнічні (О.Архипенко, І. Кавалерідзе, К. Малевич, Д. Бурулюк, А. Бєлий, О. Екстер та ін.). Перипетії Першої світової війни, революційних потрясінь, обставини громадянської війни та іноземних інтервенцій спричинили повернення частини згаданих та не названих митців на Україну.

В 20-ті роки ХХ ст. в Україні відбуваються зміни урізноманітнюючи напрями в образотворчому мистецтві. Художники активно співпрацюють з народними майстрами, звертаючись до творчості народу пов'язуючись з мовою символів. Впливи які відбувались в професійному та народному мистецтві відобразились у виникненні нових течій та стилів у мистецтві ужиткового та декоративного мистецтва які призвели до глибоких змін і народження напрямку українського модерну – авангарду [2 с.64]. Формування стилю з ретроспективою на героїчне минуле посилює ідеологічну спрямованість, яка збігається як з побудовою нового суспільства, так і відродженням національної культури [2 с.64]. В тіж роки на Україні поширюється нові мистецькі ідеї (О. Екстер, К. Малевича та ін.), в прикладному мистецтві які були розвинуті у різних напрямках та видах конструктивізму художньої промисловості[2 с.64]. Цікаво, що «розсадниками» нових ідей насамперед у мистецтві вишивання стали художньо-творчі та навчальні осередки в українських маєтках Скопці та Вербівка.

Як відомо з історичних джерел, поміщиця А.Семиградова у 1910 році з села Скопці Полтавської губернії. Була одна з най перших та відомих хто створив майстерню де навчались майстри з художньої вишивки. Художнім керівником була запрошена Євгенія Прибильська. Народилась Є.І.

Прибильська у 1886 році в Росії, місті Рибінськ, а з 1893 року вступила до училища живопису в Києві по закінченню працювала живописцем. Євгенія Прибильська з дитинства цікавилась народним мистецтвом, а з 1906 року збирає зразки майстрів з вишивки, ткацтва. У 1910 - 1922 роках, була керівником килимової та вишивальної майстерень в Україні, сама виконує малюнки по яким виготовляли вироби. З 1920 по 1925 роки починає співпрацювати з Н.Ламановою, експериментуючи з сучасним костюмом, в «Килимкустекспортом», який було націлений на нові форми одягу, за основу було взято прямокутник. Вишивку використовувала вставками, деколи як інкрустацію з фрагментів старого одягу [2 с.64]. У 1914 році Є. Прибильська відвідує Францію місто Париж. Познайомившись з модельєром Полем Пуаре організує виставку творів українських народних майстрів. Ескізи створені Прибильською, набувають нової атмосфери, вражень, кольорів, новіших орнаментальних принципів, які панували того часу в Парижі [2 с.64]. З 1913-15 р. керівництво художньою майстернею в Скопцях розпочинає Ніна Генке-Меллер та за її малюнками, майстрині вишивають одяг та декоративні панно.

Є. І. Прибильська зробила вагомий внесок у створення Кустарного музею в Москві. На початку 30-х р., вона працює в Народному дослідницькому інституті художньої промисловості. Прибильська, підтримує зв'язки з художниками різних мистецьких течій та творчими майстрами, беручи участь в виставках з мистецтва у Парижі галереї Лемерсьє поряд з М. Врубелем, О. Головіним, К. Малевичем, К. Коровицьким, О. Екстер. Творчість Є. Прибильської була багатоплановою і різноманітною. Її власні роботи, не збереглися до наших днів, але залишилися твори, виконані такими майстрами, як Ганна Собачко, Наталя Вовк, Параска Власенко, в яких були втілені художні ідеї Прибильської. Виходячи з принципів функціонального костюму, художниця послідовно дотримувалась взаємозв'язку змісту форм, тканини, народного орнаменту в одязі. Її костюмовані ансамблі часто-густо доповнювалися накидками з народними мотивами вишивки [2 с.64]. Роботи, створені художницею у цей період – зазначає Кара-Васильєва, – наділені

неординарністю підходів і енергійністю пошуків. Пластичні композиції в декоративних панно з рослинами складної конфігурації, суттєво вигнуті лінії, фантазійних небачених квітів. Композиції асиметричні, контрастні, об'ємні протиставлення, пронизані енергійним ритмом та кольоровим тлом обирає Є. Прибильська, нагадуючи ірреальний світ. Орнаменти вишивок фантастичних форм поширюються стихійно, квіти і листя, наче чіпляються одне за одне і органічно виростають на тканині [5 с. 263]. Орнаментальний модерн стає самодостатнім, природнім, що стало наслідком виникнення нового виду вишивки – панно [2 с.64]. Художниця звертає посилену увагу до одягу та інтер'єру підкреслюючи символіку, насиченість кольору, яскравість. Відомі майстри які створювали малюнки з вишивкою та вивели на міжнародний рівень українське мистецтво Ганна Собачко, Гликерія Цибульова, Параска Власенко з с. Скопці, а також з Верхівки Василь Довгошия, Євмен Пшеченко [2 с.64].

Майстерня в Скопцях стала однією з особливостей які характерні художньому напрямку «міфологізації», саме тут відбувається за допомогою фантазії переосмислення сюжетів, які виходили за межі буденності. Це виявлялося у вишитих роботах, зокрема Ганни Собачко. В роботах майстра композиція завжди має центральну пляму, з якої починається колір і орнаментальні фігури. Фантазія майстрині-художниці народжує полотнища різноманітних квітів, перетворюючись на казкові істоти, серед яких вимальовуються чудернацькі рибки та пташки. Вона ніби створила заново світ тварин і рослин. Фантастичне і реальне переплітається з почуттям – впевненості, тривожності, стрімкості; врівноваженності і спокійності [2 с.64]. В Україні художники-авангардисти і народні митці завдяки співдружності вийшли на новий рівень відновлюючи традиції національної художньої культури. Стилзація та народження нового призвели до переходу у сучасність народного мистецтва. Художники-авангардисти досягли нової «лексики», а також позитивно вплинули на таких видатних творців народного мистецтва, як Євмен Пшеченко, Ганна Собачко, Василь Довгошия

та інші [1 с.160]. Згодом ці пошуки відобразяться у творчості геніального художнього примітивізму Марії Приймаченко [2 с.64]. В 1917 році 6-9 грудня в м. Москва відбулась друга виставка декоративного мистецтва, на якій було представлено понад 400 зразків вишивки, за ескізами багатьох художників-супрематистів виконаних майстринями з с. Вербівка [2 с.64]. На жаль, збереглись лише дві роботи Ніни Генке-Меллер і ескізи Любові Попової, зроблені для вербівчан. Але й вони достатньо переконливо свідчать про незмінні творчі пошуки, які завершилися появою нового «фольклорного» напрямку в мистецтві вишивання та використання мотивів вишивки у моделюванні одягу.

На Україні у пореволюційні часи організовувались вишивальні художні промисли. Більш відомі розтошовувались на Поділлі: с.Клембівка, Дігтярі, на Полтавщині: Решитилівці, Опішні, Скопцях, на Київщині: Кагарлику, Оленівці, Смілі, Сунках очолювали їх художники-професіонали [3 с.263].

Художнє керівництво в селі Сунки здійснювала М. Прахова, а організувала княгиня Н. Яшвіль. В с. Вербівка керівництвом майстерні була Н. Давидова. У 1915 році в с. Вербівка художнім керівником запрошується О. Екстер, а з часом К. Малевич. У 1915-1917 р. Наталія Давидова разом з Казимиром Малевичем розробляють одягу за новими принципами моделювання, що було вирішенням часу – завдання виготовлення масового одягу фабричними засобами, але на основі мистецького бачення і світоперетворення [2 с.64].

Олександра Екстер народилась в м. Києві 1884-1949 рр., до 1907 року навчалась у Київській художній школі, в 1908-1914 роках – у Паризькій академії Гран-Шом'є (академією була художня школа). В 1915 році приїздить до Москви і бере участь у виставках авангардистів.

Творчість О. Екстер посідає помітне місце в мистецтві проектування костюм 1920-х років, набувши визнання яскравого, талановитого живописця, майстера монументального мистецтва та художника театру. В 1916-1922

роках Екстер виконала декорації та костюми до постановок Московського камерного театру («Фаміра Кифаред» І. Аденського, «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра, «Соломія» О. Уайльда та ін.), брала участь у оформленні деяких павільйонів ВДНГ в 1923 р., створювала проекти модного костюму та одягу в «Ательє мод», працювала в «Промграфіці». З 1924 р. жила у Франції [6 с.108]. Для діяльності цієї талановитої художниці в галузі костюма була характерна подвійність підходу. В своїх поглядах та висловлюваннях вона була впевненою прихильницею лінії Н. Ламанової, підтримуючи раціональний костюм.

У 1923 році О. Екстер виставила колекцію костюмів на 1-й Всеросійській художньо-промисловій виставці, організованій Академією художніх наук в Москві, та здобула за певні моделі премію за високі художні досягнення, естетичну виразність речей як витворів мистецтва [6 с.108]. У цій виставці приймали участь художники різноманітних творчих напрямків: Н. Генке-Меллер, Н. Макарова, Л. Попова, К. Малевич, Н. Давидова. Багато моделей Надії Макарової підтримували принципи і орнаменти народного одягу – були кафтани, плаття-рубahi та прямі вузькі спідниці. У покрої рукава кафтана художник використовує властивості повітряних шовкових тканин, зробивши його пишним та призібраним у зап'ясті. Орнаментована полоса, яка нагадує вишивку на українських сорочках по верхній частині рукавів, виконана з цупкої тканини та охоплює рукави зверху, що є декоративним елементом кафтану [6 с.108].

Художниця О. Анісімова в одязі початку ХХ століття застосовує українську вишивку зразків як західних, так і центральних регіонів України. Блузи вишиті за традиційними українськими малюнками: пазуха, уставка рукава та низ рукава з застосуванням техніки «низь», спідниці також розшиті вишивками народного характеру по низу, нагадуючи малюнки, які вишивали на рушниках, імітуючи Карпатські гори Гуцульщини. Гладь, якою вишиті рукави на сорочках, починаючи від окату рукава зверху до низу, автор

пропонує оздобити великими квітами, подібними на соняшники. Для творчої манери художника характерні увага до виразності форм моделі, гострота і яскравість кольорових поєднань [6 с.108].

Завдяки новим течіям, починаючи з ХХ ст. в мистецтві на Україні більш виразніше відчувається новітній вплив на той час мистецьких течій, які мали означення авангард в мистецтві. Авангардистські інтонації доволі стримко, виявлялись у мистецтві всіх видів, зокрема в мистецтві одягу з застосуванням вишивки.

Українська вишивка, зазнаючи впливу, позбавляється традиційних елементів, тим самим переходе на новій рівень вишивального мистецтва, втрачаючи можливості техніки і технології виконання, набуваючи нових художніх спрощень у виконанні, орнаментально-композиційних вирішень. Завдяки художникам – авангардистам мистецтво вишивання мало більш розкату форму і вийшла за межі повсякденного, традиційного виразу. Отримавши інший вимір в одязі, інтер'єрі, речах побуті.

Література:

1. Вишивка кінця ХІХ-початку ХХ століття. Українська вишивка / Кара-Васильєва Т., Чорноморець А. // Тетяна Валеріївна Кара-Васильєва, Алла Дмитрійвна Чорноморець – К.: Либідь, 2002. -160 с.
2. Кара-Васильєва Т. В. Народне мистецтво і художники авангарду / Т.В. Кара-Васильєва // Народне мистецтво. – 2001. – № 15-16. – С. 64.
3. Кара-Васильєва Т. В. Українська вишивка / Тетяна Валеріївна Кара-Васильєва. – К. : Мистецтво, 1993. – 263 с.
4. Каталог изделий вырабатываемых кустарями Полтавской губернии и в земских учебных мастерских и продаваемых через земской склад. – 1912. – 43с.
5. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва / [відповід. ред. Запаско Я. П.]. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1969. – 190 с.

6. Стриженова Т. Из истории советского костюма / Т. Стриженова. -М.: Сов. художник, 1977. – 108 с.